

METAFIZIČKO I ISTORIJSKO U DELU MIŠELA TURNIJEJA

U eseju pod nazivom „Vampirov let“ u istoimenoj zbirci kritika i eseja iz 1982. godine, francuski pisac Mišel Turnije (1924–2016) dao je neobičnu karakterizaciju prirode književnog dela i njegovog autorstva: „Knjiga nema jednog autora, već beskonačan broj autora. To je zato što, pored pisca, moraju da se računaju i svi oni koji su knjigu pročitali, koji je čitaju, ili koji će je tek pročitati, učestvujući tako u činu stvaranja.“ Na osnovu ovog citata dalo bi se zaključiti o Turnijeovoj krajnje postmodernističkoj orijentaciji, čijoj eri on hronološki i pripada. I zaista, rad ovog istaknutog francuskog autora, preminulog u januaru ove godine, u celosti je baziran na transgresiji konvencionalnih granica između parova suprotnosti: afirmacije i negacije, intelekta i telesnosti, muškosti i ženskosti, fantazije i realnosti, fikcije i istorije, ali je vrlo značajan i njegov stav kada je kreiranje književnog dela u pitanju. Međutim, evidentni su i elementi krajnje tradicionalnog pristupa pisanju, koji, u kombinaciji sa pomenutim postmodernističkim svojstvima, tvore jednu polivalentnu i slojevitou celinu.

Započevši svoju književničku karijeru relativno kasno (sa četrdeset i tri godine), i nakon neuspeha u pokušaju da postane profesor filozofije koju je i studirao, Turnije se u Francuskoj gotovo momentalno etablirao kao pisac objavivši svoj prvi roman pod nazivom *Petko ili limbovi Pacifika* 1967. godine, za koji je osvojio prestižnu nagradu Francuske akademije za roman (*Grand Prix du roman de l'Académie française*). Ovo delo je svojevrsna reinterpretacija romana *Robinzona Krusoa* Danijela Defoa iz 1719. godine, s razlikom u tome što je Turnije Defoovo delo iskoristio samo kao osnovu i polazište svojih ideja. U stvari, Turnije je svoju *robinzonijadu* bazirao više na filozofiji, antropologiji, religiji, istoriji i psihologiji nego na njenom najočiglednijem, matičnom izvoru, te savremena kritika ovaj roman smatra i svojevrsnom resemantizacijom Svetog pisma.

Gotovo sva dela Mišela Turnijeja imaju određeni istorijski događaj ili filozofsku premisu za ishodište: *Petko ili limbovi Pacifika* je, nedvosmisleno, novo čitanje Defoovog romana u ključu filozofskog racionalizma, ali i dvadesetovekovnog egzistencijalizma. Pri tom se najpre može govoriti o uticaju Lajbnicovog i Spinozinog filozofskog učenja, kao i Sartrove egzistencijalističke filozofije. Tri faze kroz koje prolazi Robinzon asociraju na Spinozina tri stepena saznanja, a njegova samoća na ostrvu ga stimuliše da počne sa beleženjem svojih filozofskih opservacija u knjižicu, gde ističe da nije toliko svestan sebe, koliko je svestan sveta oko sebe (fenomen srodan Sartrovom pojmu *prereflective cogito*).

Njegov drugi roman, *Kralj vilovnjak*, za koji je 1970. godine dobio Gonkurovu nagradu, podstaknut je događajima iz Drugog svetskog rata – to je priča o čoveku koji „regrutuje“ mladiće u naciste, čvrsto ubeđen da ih time, zapravo, štiti. Roman *Gašpar, Melhior i Baltazar*, objavljen 1980, predstavlja grotesknu, makabrističku i humorističku obradu biblijske priče

o Tri mudraca, pri čemu Turnije maštovito dodaje figuru četvrtog mudraca koji, oduševljen ukusom ratluka, polazi u potragu za receptom, i završava kao zatvorenik u Sodomi, gde mu drugi zatvorenik otkrije recept, ali ga i nauči smislu egzistencije i Hristovog učenja. Kratki roman (ili duža novela, u zavisnosti od tumačenja) *Žil i Žana* iz 1983. godine prati potresnu i dramatičnu priču dvoje istorijskih ličnosti, Žane od Arka (ili Jovanke Orleanke) i Žila de Rea, francuskog maršala koji se u nju zaljubljuje i staje na njenu stranu, što će rezultovati spaljivanjem na lomači: prvo nje, a onda i njega.

Kao što je pokazano, Mišel Turnije ne reprodukuje doslovno dela ili ideje iz prošlih stoleća, već ih iznova „začinje“ sa moderne tačke gledišta, tako da je čitalac suočen sa imaginacijom posve karakterističnom za drugu polovinu dvadesetog veka, ali, s druge strane, sa rigidnim, tradicionalnim stilom i žanrovskom neinventivnošću. Ovo, svakako, rezultuje vrlo igrivom, provokativnom i subverzivnom prozom zbog koje je francuska kritika delimično i podelila mišljenje o Turnijeu. Da bi stvorio ovakva amorfna književna dela, francuski pisac se umnogome oslanjao na „pozajmljivanje“ ideja iz drugih disciplina i nauka, kao i na adaptacije određenih ustaljenih priča. Povezivanjem takvih, naizgled disparatnih, elemenata, Turnije postiže semantičku slojevitost i usložnjavanje svojih romana. On stvara fiktionalne svetove u kojima je određen sistem pokretačka snaga, i gde naizgled nasumične inspiracije i obrasci kriju dublji značenjski smisao, reflektujući se na sudbine njegovih junaka.

Kao što se do sada moglo zaključiti, zbog svojih mnogostrukih intertekstualnih referenci, dela Mišela Turnijea zahtevaju eruditnog, radoznalog i angažovanog čitaoca – naročito zato što mu autor dodeljuje poseban status pri samom nastajanju dela. Ispričati priču nije dovoljno (premda je esencijalno); Turnije je želeo da njegova proza bude kompleksan i lucidan ogleđ o prirodi postojanja, za čije oživljavanje su zaduženi čitaoci. On je u spomenutom eseju „Vampirov let“ roman uporedio sa slepim mišem, iz razloga što romanu život daruju upravo njegovi čitaoci, i to tako što im slepi miš, ili roman, sisa krv koja je obnavljajuća. Na taj način čitaoci učestvuju u sustvaranju svakog dela.

Istražujući granice binarnog, Turnije se, gotovo u svakom svom delu, primarno fokusira na seksualnost i religiju, koje prevrednuje (i kritikuje) na zanimljiv način. Njegov odnos prema religiji je bio naročito intrigantan i paradoksalan. Naime, on se deklarirao kao hrišćanin, ali je odbijao da pripada katolicizmu (ili bilo kojoj drugoj subgrupi). Kao veliku manu katolicizma navodio je izlišno i preuranjeno insistiranje na duhovnom koje je iznad telesnog, te na večitom pokušaju da se tokom ovozemaljskog života iskupimo i pokajemo za sve počinjene grehe. Nasuprot tome, zalagao se za nedvosmisleno uživanje u telesnim zadovoljstvima, prevashodno seksualnim. Eroticizam je smatrao „nevinim“ dokle god nije postojala bojazan od začeca, kao što je, na primer, slučaj u homoseksualnim odnosima. Štaviše, ako je pokazatelj perverzije taj da određeni čin mora da se ponavlja prema fiksiranoj formuli, onda smo, smatrao je Turnije, svi perverzni.

Svoju autentičnu zgroženost nad heteroseksualnim društvom otelotvorio je u mnogim svojim delima u kojima homoerotski, homoseksualni i ispervertirani odnosi zauzimaju bitno mesto. U srži mnogih Turnijeovih romana nalazi se seksualna orijentacija koja odstupa od norme: u *Kralju vilovnjaku* (1970) ona je naznačena otvorenim nagoveštajima ljubavi prema mladićima; kod nas neprevedeni *Les météores* (1975) i *Le coq de bruyère* (1978) proširuju opseg „abnormalnosti“ na androginitet i fetišizam, odnosno na egzotično homosek-

sualno povezivanje identičnih blizanaca Žana i Pola. U *Petku ili limbovima Pacifika* situacija je nešto specifičnija, te će o tom delu ovom prilikom detaljnije biti reči.

Naime, ono što je u ovom romanu najinteresantnije jeste eksplikacija Robinzonovog doslovnog opštenja sa prirodom, isprva sa deblom drveta, a potom sa samim ostrvom Speranca (*Speranza*), u jednoj maloj jaruzi, gde je tlo meko i rastresito i čiji ga nežni nagibi podsećaju na „donji deo leđa žene“. Kada posle nekog vremena vidi da su na tom mestu izrasle mandagore, ubeđen je da je to rezultat njegovog vođenja ljubavi. Turnije je, zapravo, ovde vidno bio pod uticajem Sigmunda Frojda i psihoanalitičke teorije, jer Robinzon ostrvo doživljava kao svoju majku, a sebe percipira kao njeno novorođenče, simulirajući fetalni položaj u šupljinama ostrva, odnosno Sperancinoj materici. Ispoljavajući, tako, svoju edipalnu čežnju, Robinzon prevazilazi stadijum genitalne seksualnosti i počinje da živi u fazi kada celo svoje telo doživljava kao seksualizovano, te iskušava ono što naziva „uranskom ljubavlju“ koja čini da se oseća „kao nevesta nebesa“. On, štaviše, doživljava nongenitalni seksualni vrhunac kada veruje da opšti sa suncem i zvezdama. Tada shvata da polno opštenje više ne povezuje sa svojim polnim organom, te da razlike u polovima i rodovima gotovo i da nema, i da mu oni ne predstavljaju nikakvu prepreku, što ga čini jednim od retkih, takoreći, panseksualnih junaka u svetskoj književnosti.

Putem likova iz svojih romana, Turnije je uspeo da ogoli apsurdnost deljenja seksualnosti u distinktivne kategorije u koje je ona obično smeštena, dramaturgizujući, pritom, tenziju koja karakteriše čovekovu većitu potrebu da kategorizuje, a samim tim i da kontroliše. Pored alegorije i parabole, autor se neretko služi i humorom, koji svakako predstavlja jedan od važnijih elemenata njegovog stvaralaštva. Doduše, vredi primetiti da je Turnijeov humor, vrlo tanan i suptilan, na granici sa finom i gotovo neprimetnom ironijom, prilično nezahvalan za prevođenje sa francuskog jezika, pri čemu se, neizostavno, gubi dobar semantički udeo.

Kada se govori o ispervertiranosti Turnijeovih junaka i autorovoj začuđujućoj imagina-ciji, treba spomenuti jedno od njegovih manje poznatih i slabije prihvaćenih dela, u kojem je data zabeleška o jednoj od najizvitoperenijih istorijskih ličnosti koje Francuska pamti.

U pitanju je kratki roman *Žil i Žana* iz 1983. godine, koji je prvobitno bio zamišljen kao scenario za televizijski film koji nikada nije snimljen. Posledice ovakve promene žanra i svrhe dela su приметne u pogledu stila, kao i fabule koja je vrlo šturo ukomponovana. Ovo sprečava čitaoca da se u potpunosti unese u tok radnje i u likove koji su pre skicirani i kon-turisani nego detaljno psihološki razrađeni i razvijeni. Kratkoća i pitkost narativa, kao i često prelamanje teksta na poglavlja, omogućavaju brzo i lako čitanje. Određeni delovi su, međutim, dosta aljkavo i gotovo amaterski napisani, što je delimično posledica i neuspelog prevoda na naš jezik. Zbog svih ovih razloga, francuska kritika je ovo delo dočekala prilično hladno, nezainteresovano i kritički oštro. Međutim, ono sadrži zapise o nekima od najbrutal-nijih zločinaca u francuskoj istoriji, zbog čega je za naš rad značajno.

Turnije je u ovom romanu tematizovao privatnu i metafizičku vezu između Žane od Arka i Žila de Rea, kao i njihove slične sudbine. Slično postupku koji je primenio u romanu *Gašpar, Melhior i Baltazar*, Turnije ovde ispreda priču poštujući istorijske događaje, ali je smešta u svojevrni međuprostor koji između tih događaja postoji. Celo delo je pokušaj odgovora na pitanje šta je moglo da neraskidivo poveže ove dve tako različite ličnosti – nadahnutu i lucidnu Žanu, predanu veri i odanu kralju; i Žila, koji svojom monstroznošću,

ispoljenoj gotovo četiri veka pre Markiza de Sada, i danas izaziva odbojnost, ali i jednu vrstu fascinacije. Njegov skandalozan i opskuran život, koji je podrazumevao pedofiliju, nekrofiliju, ubistva, veštičarenje i jeres, predmet je mnogih modernih romana, stripova, video-igrice i pesama. Mišel Turnije je u svoje delo uključio neke od najjezovitijih i najmučnijih detalja Žilovih zločina, koji su u romanu izneti kao sudska svedočenja roditelja ubijene dečaka i De Reovih pomoćnika. Navešćemo samo jedno od njih:

Ponekad bi oči, srce i šake bili raspoređeni na poslužavniku. Krv je skupljana u zdelu. To je trebalo žrtvovati Đavolu i tako zadobiti njegovu naklonost. No, događalo se isto tako da gospodar De Re odseče nekoliko glava i poređa ih iznad kamina. Onda bi nas pozvao i terao nas da zajedno s njim posmatramo tu izložbu i da mu kažemo koju glavu smatramo najlepšom. Kada bismo se oko toga složili, on ju je uzimao u ruke i pritiskao svoje usne na njene.¹

Žil de Re predstavlja još jednog u nizu Turnijeovih izvitoperenih junaka, s tim što je gotovo ceo njegov lik istorijski verodostojno prenesen u delo – Turnijeove kreativne intervencije i nadgradnje su bile minimalne. Ovim se otvara novo bitno pitanje Turnijeove poetike, a to je velika općinjenost istorijom, odnosno istorijskim događajima i ličnostima, o čemu će kasnije dodatno biti reči. Međutim, ono što Turnije uvodi kao novinu, a što istoriji nije poznato, jeste to da De Re postaje kriminalac upravo zbog Žane od Arka. Njegova opsesivnost i patološko ponašanje prikazani su kao rezultat nepodnošljivog bola koji je doživeo nakon spaljivanja svoje ideološke (i emotivne) saputnice, prema kojoj je nedvosmisleno iskazivao divljenje i idolopoklonstvo od prvog susreta:

Zar ne vidite čistotu koja sija s njenog lica? S celog tela? Sva njena put odiše tako očevitom nevinošću da ona bezuslovno odbija raskalašne reči i besramne kretnje. To je jedna detinja nevinost i uz to, kako da kaže, neka nevinost koja nije od ovog sveta. (...) Ako Žana nije ni devojka ni dečko, jasno je (...) da je ona anđeo.²

U svetlu kasnijih morbidnosti kojima će zapečatiti svoj život, jasno je da je De Rea privukla Žana iz dva razloga koja pothranjuju njegovu perverznu prirodu: to što je mlada (*detinja nevinost*) i to što je njena pojava posve androgina, odnosno što liči na dečaka:

Da, on je u njoj smesta prepoznao sve ono što mu je drago, sve što odvajkada iščekuje: momka [istakla K. P.], druga po oružju i druga u igri, a istovremeno ženu, uz to sveticu ovenčanu svetlošću.³

U romanu su od početka date naznake Žilove homoseksualnosti, ali ona poprima agresivan i nasilnički karakter tek nakon njene smrti, kada se De Reova patologija oslobađa kao oblik svojevrsne osvete svetlu zbog Žaninog nepravednog skončavanja. Žaninu ambivalentnu prirodu, ali i svoja demonistička uverenja, Žil više puta nedvosmisleno naglašava u romanu:

Ima neke vatre u tebi. Božja je, rekao bih, a možda je ipak i paklena. Dobro i zlo su uvek blizu jedno drugom. Od svih stvorenja, Lucifer beše Bogu najsličniji.⁴

¹ Mišel Turnije, *Žil i Žana*, sa francuskog prevela Ivana Đorđević, KOV, Vršac, 2007, str. 96.

² Isto, str. 12.

³ Isto, str. 10.

⁴ Isto, str. 22–23.

Žilov zavet da će „svuda za njom, i na nebo i u pakao“, u tom smislu, anticipacija je budućih tragičnih događaja.

Turnijeova fascinacija inverzijama i suprotnostima, ali i istorijom, zastupljena je i u ovom romanu: odnos Žila i Žane istovremeno otelotvoruje inverziju dobra i zla, ali i inverziju seksualnosti. Žil de Re je u konfliktu sa sopstvenom ličnošću, motivisan, s jedne strane, potragom za metafizičkim prosvetljenjem i pročišćenjem koje je uspeo da pronađe u Žani, i, s druge strane, pohotnom željom za destrukcijom koja rezultuje ubistvima stotine dece. Ona je u ovom delu razvijena do hiperbole, sa odveć morbidityh i gnusnih detalja, što prosečnom čitaocu ne bi moglo da bude prijemljivo i što na trenutke ovaj roman čini neprijatnim za praćenje. Međutim, u jednom od čitanja romana, Žilova dela su, paradoksalno, „opravdana“: posle iskustva sa Žaninim spaljivanjem, nakon što su je proglasili za vešticu i osudili na večni pakao, De Re se, zapravo, tokom ovozemaljskog života trudi da učini sve kako bi i on završio u paklu, gde bi se, naposljetku, oboje ponovo sjedinili. Ova metafizička motivisanost i stremljenje ka višem cilju, makar on podrazumevao opskurna sredstva, lajtmotivski je element Turnijeovog stvaralaštva. Pri tom, od velikog je značaja naglasiti De Reovu religioznu orijentaciju, koja je gotovo fanatička, i koja je u povratnoj sprezi sa njegovim sadizmom:

*Crkva je moja majka. Pozivam se na moju majku! Imam prava na njeno prisustvo, na njenu pomoć, na njenu toplinu. Nisam ja siročić. Nisam ostavljeno dete. Neću da se mrznem daleko od majčinog krila. Upomoć! Upomoć!*⁵

Ovim delom Turnije je izrazio mnoge ideje koje je tematizovao i u prethodnim romanima, ali ovaj put nedovoljno precizno, produbljeno i uspešno; kratki roman na čitaoca neumitno ostavlja utisak brzog, nedovoljno pažljivog pisanja i paušalnosti.

Autor se ponovo služi sličnom tehnikom – za polazište uzima istorijske ličnosti i događaje, a nadalje stvara sasvim drugačiji tok priče. Bitno je zapaziti da Turnije, kao po pravilu, stvara književne junake koji se ni po kojoj osnovi ne bi mogli biografski povezati sa njim samim, kao da želi da spreči čitaoca da ga poistovećuju sa njegovim junacima. Stoga ih smešta u drugi vremenski period i kontekst, daje im drugačije društvene, jezičke i psihološke kvalitete, ali samo je jedan element njegovog privatnog života infiltriran u gotovo ceo njegov opus: njegova lična homoseksualnost.

Vredelo bi nešto spomenuti i u vezi sa „tradicionalnom“ stranom Turnijeovog dela. Naime, tu se prevashodno misli na njegov tip naracije, koja je posve realistička, bez hronoloških inverzija, što je u velikom raskoraku sa fantastičnim i iracionalnim sadržajem knjiga. Cilj ovakve naracije je, delimično, da uništi napetost kako bi čitalac bio fokusiran na putovanje i avanturu, a ne samo na krajnji ishod zapleta. Primetan je, takođe, manjak interesovanja za eksperimentisanje sa formom, čemu je razlog, po autorovim rečima, u tome što želi da privuče i zainteresuje širu publiku. Jezik kojim piše je u velikoj meri konzervativan: gramatički precizan, čist, i odiše svojevrsnom mudrošću. Ovo se, naročito, odnosi na neka od poslednjih dela koje je Turnije napisao, između ostalih i na zbirku eseja pod nazivom *Sreća u Nemačkoj?* (2004).

Ova knjižica sadrži šest eseja-memoara i pravi je dokaz piščeve fascinacije istorijom, i njenom upotrebom kao nepresušnog izvora informacija i materijala za pisanje, što čini

⁵ Isto, str. 88.

drugu najbitniju komponentu njegovog stvaralaštva. Posvećena je njegovim vezama sa Nemačkom, zemljom na koju je bio upućen odmalena i koja predstavlja važno poglavlje u njegovom životu. Prožeta nostalgijom, humorom i britkim zapažanjima, anegdotska i, istovremeno, analitička, ona spaja autorovu ličnu povest sa burnom prošlošću između Nemačke i Francuske, čije najznačajnije istorijske prilike detaljno i opisuje. Čitalac se susreće sa senzibilitetom potpuno drugačijim u odnosu na prethodne romane čije smo, u najmanju ruku, neobične fabule spomenuli. *Sreća u Nemačkoj?* sadrži gotovo dnevnička piščeva sećanja na svoju porodicu, studentske dane, doživljaje u Nemačkoj, ali i analizu odnosa između Nemačke i Francuske iz ugla istorije i politike, te kratak pregled posledica Prvog i Drugog svetskog rata na ove zemlje. Takođe, vrlo su zanimljivi i portreti Ota fon Bizmarka i Vilhelma Drugog, koji uključuju i određene anegdotske situacije. Turnije se, dakle, dotakao istorije, politike, svojih sećanja iz mladosti, ali i ličnih iskustava života u Nemačkoj, prikazavši je u realističnom svetlu, ogoljenu od iluzija koje o njoj vladaju, zbog čega se, verovatno, i odlučio da naslov knjige učini upitnim iskazom.

Turnije u ovom delu kombinuje skice i autobiografske zabeleške sa odeljcima o istoriji, književnosti i filozofiji, zbog čega ostaje veran svom eklektičkom maniru komponovanja priče, kao i snažnom eruditnom potencijalu. Kao kritičar, on piše sa idiosinkratičke tačke gledišta, što je karakterističnije za fikciju nego za kritiku i esejistiku, čime se približava umetničkoj prozi i čime obogaćuje svoje eseje. Pogledajmo samo stilski početak ove zbirke:

Ljudima bi trebalo toplo preporučiti da dobro izaberu datum svojega rođenja. Jer, život se sastoji od individualnog i osobnog niza događaja, kojemu ritam daju, a često ga i prekidaju, povijesni događaji. A važno je da se ti događaji pojave u povoljnim trenucima života dotične osobe, ni prerano ni prekasno.⁶

Francuski pisac je u šest epizoda (*Osobna priča, Par Francuska–Nemačka, Helvetska zaograda, Predsedničke epizode, Vajmarski epilog, Kratki zapis o Pruskoj*) ispričao priču o, kako sam kaže, „paru Francuska–Nemačka“, davši svojevrstu genealogiju njihovih odnosa, prodrevši duboko u istoriju, ali i u mentalitete ovih naroda. Refleks ovih veza prokomentarisao je i u kontekstu književnosti, slikarstva, filozofije i muzike, iznašavši da obe zemlje dele zajedničko kulturno-umetničko nasleđe. Turnije za početnu hronološku tačku uzima period između 1770. i 1830. godine, kada su se, na francuskoj strani, rodili Šatobrijan i Napoleon, a na nemačkoj Helderlin, Hegel, Betoven i Meternih. Ovoj generaciji „Revolucije i Carstva“, kako je autor naziva, prethodila je generacija rođena u doba „Starog režima“, kojoj su pripadali Kant, Herder i Šiler na nemačkoj, a Ruso, De Taleran i Robespjer na francuskoj strani. Grupa ovih, za to vreme (a i za danas) najznačajnijih intelektualaca i umetnika, potvrđuje Nemačku i Francusku kao međusobno komplementarne vodeće sile:

Tijelo i duša. Takvima se čine Francuska i Njemačka u tih nezaboravnih i utemeljiteljskih šezdeset godina. Francuska djeluje ne misleći, Njemačka misli ne djelujući.⁷

⁶ Michel Tournier, *Sreća u Njemačkoj?*, s francuskog prevela Bosiljka Brlečić, Algoritam, Zagreb, 2006, str. 7.

⁷ Isto, str. 33.

Jedno od najupečatljivijih mesta u zbirci svakako zauzimaju portreti Ota fon Bizmarka i njegovog vladara Vilhelma Drugog, koji su napisani sa velikom sugestivnošću i mnoštvom detalja iz privatnog života. Opis Bizmarka podseća na predstavljanje junaka u umetničkoj prozi i fikciji:

*Bio je visok ali mršav – barem u mladosti. Sitan, piskutav glas nije pridonosio uvjerljivosti njegovih javnih nastupa. A uz to je još patio i od bolećive emotivnosti, koja se očitovala u napadajima plača. Cijeli lik bio je umjetno stvoren i odavala ga je trajna napetost, izraz ranjena ponosa koji mu se vidio na licu. Patio je od nesаница, od bubrežnih grčeva i neobjašnjivih glavobolja. Nitko ga nikad nije vidio da se smije.*⁸

Ove portrete prate detaljni opisi političkih pregovora, sukob između Bizmarka i Vilhelma Drugog, zatim pregled ratova, spominjanje mnogobrojnih politički minornih, ali i krupnih figura, da bi se ovaj esej zaokružio pričama o nacizmu, DDR-u i marksizmu. Čitalac je, ponovo, svedok piščeve kolosalne erudicije – kakvo poznavanje istorije, kakva lekcija iz istorije!

Turnije u pretposlednjem poglavlju, *Vajmarski epilog*, sumira svoja iskustva sa Nemcima:

*Nijemci su, neosporno, uvijek imali dara da mi, gledano u cijelini, učine dobro, ali često na najneugodniji, najokrutniji način. Sve dosadašnje stranice jasna su ilustracija toga.*⁹

Na duhovit i vrcav način opisuje situaciju kada su ga vajmarski organizatori proslave 250. godišnjice Geteovog rođenja pozvali da na nemačkom održi četrdesetpetominutni govor o Geteu – učinivši to prilično kasno i stavljajući francuskog pisca pred svršen čin, čime su ga doveli u nezgodnu situaciju. U esejima, isto tako, navodi određene situacije iz svakodnevnog života koje je doživeo u Nemačkoj, a koje ruše iluziju i mit o Nemačkoj kao besprekorno organizovanoj i uređenoj državi. Međutim, uprkos mnoštvu ličnih paradoksa koje vezuje za ovu zemlju, piščeve simpatije prema Nemačkoj ostaju nepromenjene upravo zbog ranije spomenutih snažnih sećanja iz detinjstva, te zaključuje da mu je Nemačka oduvek „donosila tuge i radosti, rane i cvijeće, nepopravljive gubitke i neizmjerena bogatstva“.

Obradivši dva ključna čvorišna mesta Turnijeove poetike – aspiraciju ka metafizičkom i fascinaciju istorijom, pregledali smo neka od njegovih najznačajnijih dela u kojima se ova tematika javlja u svom punom smislu. Analiza glavnih tema i tehnika koje su prisutne u njegovom delu otkriva nenametljiv, ali duboko radikalistički stav koji je Turnije zauzeo kao kritičar društva i kao romanopisac, uprkos tobožnjoj konvencionalnosti svojih dela. Njegova proza se pravilno tumači samo uz svest o izvorima kojima se pisac služio, a koji pripadaju područjima filozofije, istorije, psihologije seksualnosti, antropologije, religije i književnosti, koje međusobno tvore beskonačnu intertekstualnu i interdisciplinarnu mrežu. Turnije je svoje uverenje da bi proza trebalo da promeni svet pretočio u više desetina eseja, romana, priča i kritika, radeći na svom projektu novog koncepta proznog književnog dela preko više od četrdeset godina i uvrstivši se u red klasika moderne svetske književnosti.

⁸ Isto, str. 34.

⁹ Isto, str. 59.